

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

ІННА БОЛЬШАКОВА
МАРИНА ПРИСТІНСЬКА

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

3
КЛАС

ЧАСТИНА 1

Інна Большакова, Марина Пристінська

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 3 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 1

Харків
Видавництво «Ранок»
2020

УДК 811.161.2:028.1(075.2)
Б79

Підручник створено відповідно до Типової освітньої програми,
розробленої під керівництвом Р. Б. Шияна

Большакова І. О.

Б79 Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 1 /
І. О. Большакова, М. С. Пристінська. — Харків : Вид-во «Ранок», 2020.

ISBN 978-617-09-6276-8

УДК 811.161.2:028.1(075.2)

Інтернет-підтримка

ISBN 978-617-09-6301-7
ISBN 978-617-09-6276-8 (ч. 1)

© Большакова І. О., Пристінська М. С., 2020
© Рибцова О. А., ілюстрації, 2020
© Макарова А. Л., обкладинка, макет, 2020
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2020

ЗМІСТ

Передмова	5

Розділ 1. Мова і мовлення

Я вивчаю українську мову	6
Повторення. Текст. Речення. Слово.	7
Повторення. Текст. Речення. Слово.	10
Мова і мовлення. Усне і писемне мовлення. Я спілкуюся	12
Мова і мовлення. Стилi мовлення	13
Я спілкуюся. Культура мовлення	15
Усне мовлення. Діалог. Звертання	17
Усне мовлення. Монолог	18
Розвиток мовлення. Усний виступ	20
Розвиток мовлення. Створюємо пам'ятку.	21
Писемне мовлення. Бібліотека. Роди літератури	21
Я вибираю книгу. Відгук та анотація.	23
Розвиток мовлення. Анотація до книги	25
Розвиток мовлення. Відгук про прочитану книгу	26
Що я знаю/умію	27

Розділ 2. Звуки і букви

Звуки і букви. Усна народна творчість.	
Малі фольклорні жанри	28
Наголос. Я вимовляю слова правильно	30
Авторська казка. Переказуємо усно	32
Розвиток мовлення. Переказ.	34
Наголошені і ненаголошені голосні.	34
Наголошені і ненаголошені голосні.	36
Чергування голосних у коренях слів	38
Приголосні тверді, м'які, пом'якшені.	
Позначення твердості і м'якості на письмі	39
Позначення звуку [й] у різних позиціях. Авторська казка	41
Дзвінки та глухі приголосні. Вірш	45
Чергування приголосних	47
Правильно пишу. Орфограма	49
Що я знаю/умію	49

Розділ 3. Слово. Значення слова

Лексичне значення. Однозначні і багатозначні слова	50
Власне українські слова та слова з інших мов	52
Омоніми і багатозначні слова	53
Пряме і переносне значення слів. Народна легенда.	54
Народна легенда	55
Синоніми. Українські народні казки	57
Антоніми. Українські героїко-фантастичні народні казки	59
Антоніми. Українські героїко-фантастичні народні казки	62

Розвиток мовлення. Чарівна казка	67
Що я знаю/умію?	68

Розділ 4. Слово. Будова слова

Закінчення. Форма слова	68
Основа слова. Авторська казка. Леся Українка	70
Корінь слова. Споріднені слова	73
Споріднені слова і форми слова	75
Чергування голосних і приголосних звуків у коренях слів	76
Ненаголошені е, и в коренях слів	77
Розвиток мовлення. Чернетка і чистовик	78
Префікс	78
Префікси і прийменники	79
Вимова і правопис слів з префіксами роз-, без-	80
Правопис слів із префіксами з-, с-	81
Апостроф після префіксів. Байка	81
Суфікс	84
Байка. Леонід Глібов	85
Розвиток мовлення. Усний докладний переказ	87
Суфікс. Утворення нових слів	87
Розбір слів за будовою	88
Що я знаю/умію?	89

Розділ 5. Слово. Частини мови

Самостійні та службові частини мови	90
Частини мови	90
Поняття про іменник	92
Іменники. Істоти і неістоти	93
Власні і загальні іменники. Велика буква у власних іменниках	94
Розвиток мовлення. Вітання	98
Правопис власних іменників. Авторська казка. Проблема. Точка зору	99
Змінювання іменників за числами. Однина і множина	101
П'єса. Особливості жанру	102
Розвиток мовлення. Створюємо п'єсу на основі відомого твору (казка на новий лад)	105
Однина і множина іменників. Оповідання з елементами інтерв'ю	105
Рід іменників	107
Рід іменників. Оповідання. Медіа	108
Сенсація	108
Розвиток мовлення. Допис для вебсайту	110
Новий рік — на поріг	110

(Закінчення розділу 5 див. у частині 2 підручника)

Дорогі друзі!

Ви тримаєте в руках підручник, який допоможе вам пізнавати світ мови, художнього слова і власний світ читача/читачки і письменника/письменниці, доповідача/доповідачки і співрозмовника/співрозмовниці, тих, хто любить і шанує українську мову. Для цього в підручнику є рубрики:

Розкажи про слово;

Письмо для себе;

Редагуємо.

Цікаві завдання з дослідження текстів:

Три «Чому?»

Чому?

Лінія часу

Почуття — Факти — Думки

Підручник допоможе тобі досліджувати медіа і роз-

вивати критичне мислення .

Та виконувати їх самостійно або разом з друзями у парі

чи групі.

Успіху!

Щиро, автори.

РОЗДІЛ 1. МОВА І МОВЛЕННЯ

Я ВИВЧАЮ УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Українська мова — державна мова України.

держава
Україна

Українською мовою пишуть закони України, літературні твори, новини в медіа тощо. Українською мовою спілкуєшся ти і спілкуються твої друзі, нею ти висловлюєш свої думки і почуття . Українською говорять не лише в Україні, а й в інших країнах світу.

- 1 Прочитай, як називають українську мову. Вибери кілька ознак, які ти хочеш пояснити другу/подрузі в парі.

Зразок. Українська мова сонячна , тому що...

- Запиши п'ять словосполучень про мову за зразком.
Зразок. Калинова українська мова.

2 Спиши. Зверни увагу на правопис слів із великої букви.

24 серпня — День Незалежності України. 9 листопада — День української писемності і мови.

.....

3 Відшукай вірші, прислів'я про українську мову в інтернеті та інших джерелах. Запиши два прислів'я.

Письмо для себе. Вибери тему і запиши свою думку.

1. Чому важливо вчити українську мову?

2. Що я відчуваю, коли читаю українською?

3. Я люблю читати українською, тому що...

.....

4 Спиши.

Учімо українську мову! Читаймо українською! Співаймо українських пісень!

ПОВТОРЕННЯ. ТЕКСТ. РЕЧЕННЯ. СЛОВО

1 Подумай, про що говорять діти. Поясни свою думку.

Ти можеш скласти його зі слів, які пов'язані між собою. Воно виражає закінчену думку.

Ти можеш скласти його з речень, які пов'язані між собою. До нього можна дібрати заголовок.

Ти можеш скласти його із звуків. Воно щось означає: назву предмета, ознаки, дії тощо.

Художній текст. Тема і головна думка. Проблема. Читаємо в особах.

- Прочитай слова: *першокласник, школа, велетень, дружба.*

Подумай, як ці слова можуть бути пов'язані за змістом. Склади і запиши речення з двома словами на вибір. Усно склади текст, уживаючи всі слова.

Проблема — питання, що потребує розв'язання.

ПЕРШОКЛАСНИК

ЗАЧИН

Одного дня на початку навчального року до кабінету директора школи зайшов схвильований батько.

— Ви візьмете мого сина в перший клас? Я вже був у шістьох школах. Його нікуди не беруть.

— Чому? — запитав директор.

- Про що ти дізнався/дізналася? Якими можуть бути причини того, що дитину не беруть до школи? Що буде далі?

ГОЛОВНА ЧАСТИНА

— Розумієте, мій син занадто великий, щоб сидіти в класі.

— Може, йому краще сидіти в коридорі? — запропонував директор.

— Він не може розміститися в коридорі, — відповів батько.

— Тоді у спортивній залі.

— На жаль, він не поміститься й у спортивній залі, — зітхнув батько.

— Тож вибачте, ми, мабуть, також не зможемо прийняти вашого сина, — засумнівався директор.

— Я вас розумію, але, прошу, зрозумійте і мене, — наполягав батько. — Мій Павко повинен ходити до школи. Я не можу дозволити, щоб він залишився неосвіченим.

- Про що ти дізнався/дізналася? Чому Павка не брали до школи? Як можна розв'язати цю проблему? Що буде далі?

Директор погодився записати Павка у школу. Домовилися, що хлопчик буде сидіти у шкільному дворі і дивитися у клас крізь відчинене вікно. Узимку Павко надягатиме шубу та навушники, щоб чути, що відбуватиметься за зачиненими вікнами. Він покладе класну дошку на коліна і буде писати.

Наступного ранку Павко прийшов до школи. Його голова досягала даху. Він зазірав у вікна, а діти з подивом дивилися на нового учня.

- Про що ти дізнався/дізналася? Які проблеми можуть бути у спілкуванні Павка й однокласників? Що буде далі?

Раптом пролунав дзвінкий голос:

— Ти з першого класу?

— Я? — здивувався Павко і нахилився, щоб побачити, хто з ним розмовляє. — Так, — і посміхнувся сміливій дівчинці.

— Мене звати Ветка, — сказала дівчинка. — Мені тато вчора читав казку. У казці розповідали про добрих велетнів. А ти також добрий велетень?

Павко кивнув головою і подумав: «Що робити? Як переконати в цьому дітей?».

- Про що ти дізнався/дізналася? Чому дівчинка запитала Павка, чи він добрий? Що Павко зробить, щоб переконати її, що він не злий?

Павко підняв руку і дотягнувся до найближчого дерева в лісі. Потім підніс руку до вікна і всі побачили білочку, що сиділа на долоні.

— Білочка! — радісно скрикнула дівчинка. — А ти не знайдеш для неї шишку?

КІНЦІВКА

Павко знову простягнув руку і дістав шишку. Діти були в захваті. Вони перестали боятися Павка. Кожну перерву всі грали у футбол. А Павко був воротарем. А ось у схованки хлопчик не грав. Як можна сховатися, маючи такий зріст?!

Дітям не хотілося гратися без Павка, тож вони гралися у схо-
ванки все рідше. Павко гарно вчився, і вчителька завжди
його хвалила і підбадьорювала.

За Марією Дуриковою

- Що ти відчуваєш після читання тексту? Чому?
- Постав за схемою запитання до тексту. Відшукай у тек-
сті відповіді на ці запитання.

Хто? ➔ Що? ➔ Де? ➔ Коли? ➔ Який?

- Яка проблема порушується в оповіданні? Чи бувають
такі проблеми в житті?

- **5–4–3.** Випиши з тексту п'ять слів — назв предметів,
чотири слова — назви ознак, три слова — назви дій.

Письмо для себе. Вибери тему і напиши свою думку.

1. Чому всі діти
повинні
вчитися?

2. Якби у моєму
класі навчався
Павко, то... .

3. Як ставитися
до дітей, які не
схожі на мене?

ПОВТОРЕННЯ. ТЕКСТ. РЕЧЕННЯ. СЛОВО

1 Науково-популярний текст. Тема тексту. Мета створення.

ШКОЛИ НАРОДІВ СВІТУ

- Розкажи про школу, у якій ти навчаєшся. Чи всі школи у світі одна-
кові? Чим вони можуть відрізнятись? Обміняйтеся думками в парі.

Світ великий та різноманітний. І школи можуть відрізнятись
від тієї, у якій навчаєшся ти. Гайда мандрувати школами світу!

У школах Стіва Джобса (американ-
ського бізнесмена і винахідника) на
початку навчального року кожна дитина
отримує iPad з попередньо встановлени-
ми освітніми програмами та іграми. Діти,
порадившись із батьками і тренерами (так
називають учителів), можуть вибирати, що
саме хочуть вивчати і коли.

Школи Карпе Дієм (Carpe Diem) більше схожі не на твій звичайний клас, а на офіси з кабінками. Учні вчаться самостійно, з учителем та в групах, виконуючи проекти. Коли під час навчання вони припускаються помилок, то обговорюють їх з учителем, а потім міркують, як їх виправити.

Уявіть собі школу без стін, розташовану між тропічними лісами і рисовими полями, побудовану виключно з бамбука. Це *Зелена школа* на острові Балі. Учні вивчають традиційні предмети, такі як математика і мови, а також кулінарію, садівництво і навіть традиційну балійську грязьову боротьбу.

У світі багато незвичних шкіл. Але є те, що їх об'єднує. Як ти думаєш, що?

- Обговоріть у парі. У якій із цих шкіл ви б хотіли навчатися?
- Доведи, що ви прочитали текст. Придумайте до нього інший заголовок.
- Спиши два речення про школу, яка тобі сподобалася найбільше.
- **5–4–3.** Випиши з тексту п'ять слів — назв предметів, чотири слова — назви ознак, три слова — назви дій.

Редагуємо. У школі є шкільні правила.

Чому?

- Чому не всі школи однакові?
- Чому школи змінюються з часом?
- Чому є те, що об'єднує всі школи? Що це?

Дискусія. Т-схема. Точка зору.

- Чи всі школи світу мають бути однаковими?

Так, усі	Ні, не всі
1.	1.
2.	2.
3.	3.

МОВА І МОВЛЕННЯ. УСНЕ І ПИСЕМНЕ МОВЛЕННЯ. Я СПІЛКУЮСЯ

Мова — система умовних знаків і правил, які допомагають їх використовувати. Мова містить звуки, букви, слова, правила поєднання слів у речення, а речень у тексти тощо. Коли ти говориш, то користуєшся мовою. Це **мовлення**.

Мовлення буває **усне** і **писемне**.

1 Учись учитися. Учимося розуміти правило.

Прочитай самостійно

Розкажи своїми словами в парі

Запиши ключові слова

Прочитай у парі

Постав запитання в парі

- Спиши, уставляючи слова з довідки.

Я ... українською ... . Як мені покращити моє ...? Правильно ... слова. У ... дотримуватися ... правил.

Довідка. Мовою, розмовляю, мовлення, вимовляти, розмові, мовних.

2 За допомогою мови ти спілкуєшся з людьми в різних ситуаціях. Розкажи про них за схемою. Наведи приклади таких ситуацій з власного досвіду.

СИТУАЦІЯ СПІЛКУВАННЯ

Хто спілкується?

Адреса́нт

Я говорю. Я пишу

Адреса́т

Я слухаю. Я читаю

Для чого спілкуються?

Мета

Розважитися, поспівчувати

Де спілкуються?

Удома

У транспорті

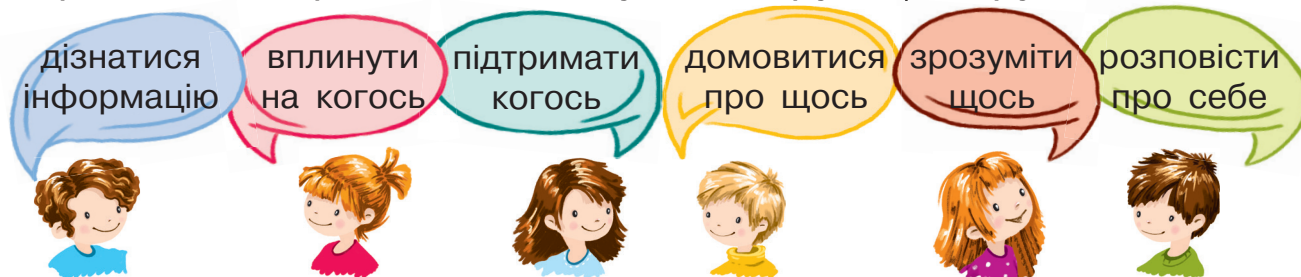

- Спиши, замінюючи виділені слова словами з довідки.

Той, хто надіслав листа, любить писати про мандрівки.
Той, хто отримав листа, хоче подорожувати. Чи можуть вони **дружити**?

Довідка. Адресат, спілкуватися, адресант.

- 3** Пригадай, з ким ти спілкуєшся і з якою метою. Склади 2–3 речення за зразком: *Я спілкуюся з другом/подругою, щоб...*

МОВА І МОВЛЕННЯ. СТИЛІ МОВЛЕННЯ

Ти спілкуєшся з різними людьми в різних умовах. Ти будуєш висловлювання відповідно до ситуації спілкування. Тобто використовуєш різні **стилі** мовлення.

- 1** Розкажи про стилі мовлення. Запиши ключові слова.

Розмовний

Удома

Ти розповідаєш про день у школі

слова, які вживають усі; жести, міміка, емоції

Науково-популярний

У школі

Ти презентуєш проєкт

наукові поняття; факти, цифри, правильно побудовані речення

Діловий

В аптеці

Ти купуєш ліки за рецептом

короткий та чіткий текст; вказано назву документа, наприклад назву лікарні, де видали рецепт із печаткою

Художній

У бібліотеці

Ти читаєш літературний твір

художні засоби, наприклад порівняння

Публіцистичний

У машині

Ти слухаєш медіа: новини по радіо

факти, думки журналістів про ці факти

2 Прочитай текст. Визнач стилі мовлення. Спиши уривок тексту за власним вибором.

Вирішив Назар у бібліотеці книжку взяти.

— Що тобі цікаво читати, — запитала бібліотекарка.

— Про динозаврів, піратів, про космос, — почав хлопчик.

— Візьми енциклопедію, прочитай уривок. Якщо сподобається, то продовжиш читати вдома.

Розгорнув Назар книгу. Читає:

Слово *динозавр* означає *страшна ящірка*. Динозаври жили багато мільйонів років тому. Вивчають рештки динозаврів палеонтологи.

Вирішив хлопчик, що хоче дочитати про динозаврів. Назар знав, щоб узяти якусь річ, можна розписку написати.

Розписка

Я, Шморгун Назар, учень 3-А класу,
узяв енциклопедію про динозаврів.

Поверну книгу за тиждень.

15 вересня 2020 року Шморгун Назар

Він дуже здивувався, що бібліотекарка розписку не взяла, а записала книгу в його читацький формуляр.

Уверечі Назар читав книгу і слухав новини.

У зоопарку Києва з'явився новий мешканець — крокодил на ім'я Кроккі. Крокодили майже не змінилися з доісторичних часів, коли вони населяли землю разом зі своїми близькими родичами динозаврами.

— Тато, мамо, а ми підемо в зоопарк?

Я СПІЛКУЮСЯ. КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ

- 1 На якому малюнку зображено дітей, які спілкуються? Поясни свою думку. Як ти вважаєш, що таке культура спілкування?

Культура мовлення — це правильність, чіткість, виразність мовленого слова, доцільність його вживання, багатство словникового запасу.

- Розкажи правило за схемою, поданою на с. 12 в завданні 1. Поясни, чому друзі не розуміють одне одного. Що потрібно робити, щоб уникнути таких ситуацій? Розкажи, яким має бути твоє мовлення.
- Спиши слова.

Дякую, прошу, будь ласка, вибачте, перепрошую, даруйте, добрий день, до побачення, маєш гарний вигляд, на здоров'я, вітаю.

- Склади в парі кілька діалогів із різною метою, використовуючи подані слова. Запиши один із діалогів.

Під час спілкування дотримуйся правил етикету. Користуйся правилами нетикету, коли спілкуєшся в інтернеті онлайн.

етикет
нетикет

Говори правильно

Я тримаю парасольку. Я дотримуюся правил.

- 2** Зістав правила. Розташуй їх від найважливішого, на твою думку, до менш важливого. Обговори у групі і допиши кілька правил в обидва стовпчики.

Правила етикету	Правила нетикету
✓ Будь привітним, посміхайся. ✓ Уважно слухай співрозмовника, не перебивай. ✓ Говори спокійно, увічливо. ✓ Не говори весь час, дай сказати іншим.	✓ Поширюй перевірену інформацію. ✓ Видали автора образ зі своєї сторінки. ✓ Наприкінці повідомлення став). ✓ Намагайся не зловживати смайликами і стікерами.

- 3** Прочитай діалог.

— Привіт, Світланко! Ти куди? А я зі школи торохочу... Ну-у-у, тобто з художньої.

— Привіт, Сергійку! А я в музичну.

— Ти граєш на піаніно? Справді? Та ну! Реально?

— Запрошую тебе на концерт у середу.

- Які слова, на твою думку, не варто було вживати? Чому?

- 4** Прочитай. Перекажи.

СЛОВА-ПАРАЗИТИ

Буває, що ти і твої друзі вживаєте слова, які називають паразитами. Чому? Зазвичай, паразитами називають організми, що живуть усередині іншого організму і погано на нього впливають. Коли ти не знаєш, що сказати, або хвилюєшся, то намагаєшся заповнити паузу/павзу словами е-е-е-е, хм-хм, ну, типу того. А висловлюючи емоції, говориш: круто, реально. Коли хочеш, щоб усі повірили, що ти уважно слухаєш,

то говориш: так? справді? та ну? реально? Намагайся не вживати слова-паразити, щоб твоє мовлення було точним і виразним.

Редагуємо. Запиши діалог із завдання 3, уникаючи слів-паразитів.

- Випиши слова, якими можна замінити слово **супер**.
Чудово, посередньо, блискуче, задовільно, надзвичайно, погано, неймовірно, дивовижно, прегарно.

УСНЕ МОВЛЕННЯ. ДІАЛОГ. ЗВЕРТАННЯ

Спілкуючись усно, ти використовуєш міміку і жести.

Міміка — рухи м'язів обличчя. Ти виражаєш мімікою свої емоції.

Жести — це рухи, що є умовними знаками . За їх допомогою ти можеш висловити емоцію чи поділитися інформацією.

Жестовою мовою говорять люди, які нечують . Ти також можеш спілкуватися з ними за допомогою жестів.

- 1 Пограйте в групах. Задумайте персонажа відомої книги чи фільму. Покажіть його за допомогою жестів і міміки так, щоб усі його впізнали. Запиши назви книг чи фільмів.

- 2 Прочитай. Перекажи. Склади два запитання до тексту. Спиши два речення на вибір.

Замість слів прощання ми часто використовуємо жести. Наприклад, тиснемо руку або махаємо нею . А ось у Латинській Америці, коли прощаються, махають так, як ми зазвичай кличемо когось до себе.

Спілкуючись, ти звертаєшся до співрозмовників та використовуєш звертання. **Звертання** — це одне чи кілька слів, які називають того, до кого ти звертаєшся.

На письмі звертання виділяють комами.

Дякую за вечерю, **мамо**.

Мамо, дякую за вечерю.

Дякую, **мамо**, за вечерю.

- 3** Запиши слова парами. Склади два речення, уживаючи слова ввічливості.

Зразок. Друг — друже, мама — мамо.

Тато, бабуся, дідусь,
брат, сестра, подруга,
Мар'яна, Артем.

Дідусю, брате, бабусю,
тату, Мар'яно, подруго,
Артеме, сестро.

- 4** Спиши, доповнюючи речення звертаннями.

..., намалюй знак. ..., накресли схему.
Напиши речення, ... Прочитай, ..., завдання.

Письмо для себе. Уяви, що ти випив/
випила чарівне зілля, і замість «До побачення»
говориш усім «Добрий день». Склади діалог.

УСНЕ МОВЛЕННЯ. МОНОЛОГ

- 1** Вірш. Монолог. Гумор. Тема. Головна думка. Рима.
ЯК Я ВЧОРА ВИСТУПАВ
От я вчора виступав! —
Ви б почули, як співав!
Хоч немає слуху,
Я горлав щодуху:
До-ре-мі-фа-соль-ля-сі!

Голос мій почули всі!
 А скінчив — що сталося! —
 З місць усі зірвались,
 Сцену ледь не рознесли,
 А мене вхопили —
 Аж на вулицю несли
 І вже там... набили!

Грицько Бойко

Чому?

- Чому хлопчик голосно кричав?
- Чому глядачі несли співака на вулицю?
- Чому цей вірш гумористичний?

- Уяви, що хлопчик читав монолог. Чи сталося б з ним те, що і після співу? Чому?

монолог

2

Запиши речення в таблицю.

Пошепки	Як зазвичай	Кричу

Роман уболіває за свою команду на стадіоні. У театрі під час вистави Оля просить бінокль. Я розмовляю на перерві. Я відповідаю на уроці. Я спілкуюсь із другом по телефону.

3

Розкажи, яким має бути усний виступ.

ТРИ СКЛАДОВІ УСНОГО ВИСТУПУ

- Обговори в парі тему, на яку ти б хотів/хотіла підготувати виступ та назви кроки підготовки до нього.

Говори правильно

Зручне місце

Влучне слово

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ. УСНИЙ ВИСТУП

- 1 Прочитай скоромовки з різною швидкістю, силою голосу, інтонацією, від імені різних казкових героїв. Вивчи напам'ять. Запиши з пам'яті.

Коло киці Костик в кошик кошенят кладе кошлатих.
Біля Кості котить котик круглу кульку кошенятам.

- 2 Підготуй презентацію та виступи з усною доповіддю з теми на вибір. Користуйся схемою.

- 1
  - ✓ Про що ти хочеш розповісти?
  - ✓ Для кого?
  - ✓ З якою метою?

- 2
  - ✓ З чого ти почнеш доповідь?
  - ✓ Які факти чи ідеї будеш презентувати?
  - ✓ Чим завершиш виступ?

- 3
  - ✓ Чи знаєш ти, як вимовляється кожне слово?
  - ✓ Прочитай текст виступу повільніше і голосніше, ніж ти говориш зазвичай.

- 4
  - ✓ Прочитай текст виступу кілька разів, щоб зрозуміти, скільки часу він триватиме.
  - ✓ Збільш або зменш його за потреби.

- 5
  - ✓ Підготуй малюнки чи фото до виступу.
  - ✓ Стій рівно та спокійно, коли виступаєш.
  - ✓ Дивись на слухачів.

- 6
  - ✓ Оціни свій виступ.
  - ✓ Подумай, що варто змінити наступного разу.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ. СТВОРЮЄМО ПАМ'ЯТКУ

- Створи пам'ятку «Мое усне мовлення». Використай поради з довідки за вибором.

Довідка. Запиши свою розмову на диктофон і прослухай. Витримуй павзи. Слідкуй за тембром голосу. Не поспішай говорити. Збагачай словниковий запас. Доцільно використовуй міміку і жести. Повторюй скороговки. Читай уголос.

ПИСЕМНЕ МОВЛЕННЯ. БІБЛІОТЕКА. РОДИ ЛІТЕРАТУРИ

1 Спиши слова. Поясни їх значення.

Бібліотека, бібліотечний, бібліотекар, бібліотекарка.

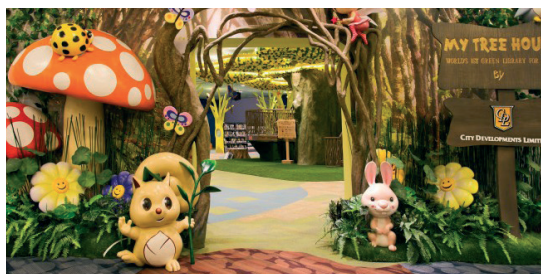
- Розкажи про свій досвід відвідування бібліотеки.

2 Науково-популярний текст. Тема. Мета створення. Шукаємо інформацію в інтернеті та інших джерелах.

ТАКІ РІЗНІ БІБЛІОТЕКИ

У Сінгапурі є *Зелена бібліотека*. Це будинок на дереві. Книжкові полиці виготовлені з перероблених пляшок. Книжки також зелені, тому що в них розповідається про збереження довкілля.

По бібліотеці міста Осло літає справжній безпілотник. Він сканує книги і швидко їх знаходить. Полиці підписують незвично: «Книги короткі, але хороші», «Про роботів» тощо.

У Монтерреї (Мексика) зала бібліотеки нагадує гори та долини, як і місцевість, де знаходиться бібліотека. Книжкові полиці — частина гір. Ви можете читати книжки, а в перерві бігати горами.

У Колумбії є мобільна бібліотека, яка переїжджає з одного селища в інше на віслучку. Діти, що мешкають у віддалених селах, також можуть почитати ті самі книги, що й діти у великих міських бібліотеках.

- Порівняй бібліотеки. Чим вони схожі? Чим відрізняються?
- Запиши до тексту три запитання. Обговори відповіді на них у парі.
- Випиши з тексту по п'ять слів — назв предметів, назв ознак, назв дій.

3

Прочитай і розкажи про віртуальні бібліотеки. Як ними користуватися? Спиши останнє речення.

В інтернеті є тисячі онлайн-бібліотек з мільйонами електронних книжок. За кілька хвилин, не виходячи з дому, ти можеш знайти потрібну книгу через систему пошуку. Книгу можна читати онлайн, а можна завантажити на свій комп'ютер, планшет чи телефон. Є додатки, які дають змогу налаштувати зображення так, як тобі зручно. Найвідоміша бібліотека для дітей в Україні — Національна бібліотека України для дітей.

- **5–4–3.** Випиши з тексту п'ять слів — назв предметів, чотири слова — назви ознак, три слова — назви дій.
- Запиши речення, у якому є інформація, яку ти не знав/не знала до цього.

Ти читаєш оповідання і вірші. У театрі дивишся вистави. Тобто знайомишся з різними літературними творами. Усі літературні твори умовно можна поділити на три роди: **епос, лірика, драма.**

4

Розглянь схему. Розкажи про роди літератури. Наведи приклади літературних творів до кожного роду.

РОДИ ЛІТЕРАТУРИ

ЕПОС

розповідь —
проза

повість, казка,
оповідання

ЛІРИКА

почуття —
поезія

вірш,
пісня

ДРАМА

дія на сцені —
п'єса

комедія,
трагедія

- Спиши речення. Про які літературні твори в них йдеться? До якого роду літератури вони належать?

Я вивчу вірш про осінь напам'ять. Мені подобається читати казки про тварин. У театрі поставили нову п'єсу.

Я ВИБИРАЮ КНИГУ. ВІДГУК ТА АНОТАЦІЯ

- 1 Розкажи, які бувають книги.

ЯКІ БУВАЮТЬ КНИГИ?

Аудіокниги

Паперові
книги

Електронні
книги

- Розглянь паперову книгу та знайди її складові: обкладинку, фільзац, ілюстрації, зміст, анотацію. За змістом підручника знайди тему «Слово. Будова слова».
- Діаграма Венна. Порівняй дві книги на вибір. Чому іноді зручно користуватися аудіокнигою чи електронною книгою?
- Порівняй паперову книгу та аудіокнигу.

2 Продовж список слів, користуючись словами з довідки.

Книга (яка?) ... .

Книжка (яка?) ... .

Довідка. Велика, маленька, тонка, товста, цікава, дитяча, бібліотечна, паперова, електронна, важлива.

- Коли ми вживаємо слово **книга**, а коли — **книжка**?

3 Учись учитися. Розкажи і покажи, як ти вибираєш книгу. Розглянь схему, як діти вибирали книгу. Порівняй їхні дії зі своїми. Зроби висновок.

Я ВИБИРАЮ КНИГУ

Я розглядаю обкладинку книги та читаю ім'я автора, назву, розглядаю малюнок.

Я розглядаю форзац.

Я читаю зміст.

Я переглядаю титульну сторінку і читаю анотацію.

Я вирішую її читати/не читати.

- ✓ Чи знайоме тобі прізвище письменника/письменниці?
- ✓ Про які його/її твори ти знаєш?
- ✓ Про що може бути ця книга?
- ✓ Як малюнок допомагає зрозуміти, про що ця книга?

4 Склади і запиши приказки і прислів'я про книгу. Поясни, як ти їх розумієш.

З книгою жити

Книга

ключ до знань

дзеркало життя

дає розуму крила

вік не тужити

з добром дружити

Редагуємо

На книжковій полиці у книгарні лежала книжка збірка чарівних казкових казок.

Говори правильно

Книжна мова

Книжкова полиця

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ. АНОТАЦІЯ ДО КНИГИ

Ти можеш вибрати книгу, прочитавши анотацію до неї.

Анотація — це невеликий текст, який складається з 3–4 речень. Прочитавши анотацію, ти маєш зрозуміти, про що йтиметься на сторінках книги, і зробити висновок: будеш ти її читати чи ні.

- Прочитай анотації. Що ти дізнався/дізналася про книги? Чи захотів/захотіла ти їх читати? Чому? Порівняй анотації за запитаннями. Яка з них містить більше інформації? Яка дає більше уявлення про книгу? Спиши одну з анотацій на вибір.

Анотація до книги

«Незвичайні пригоди в лісовій школі»

«Незвичайні пригоди в лісовій школі» — одна з найулюбленіших історій всіх малюків.

Зайченя Кося Вухань і їжачок Колько Колючка дорогою в лісову школу з боягузів перетворюються на героїв і рятують звірів.

Анотація до книги «Аліса в Дивокраї»

Ця книга стала улюбленою для мільйонів дітей усього світу та була перевидана близько трьох десятків разів ще за життя автора. А її герої: Капелюшник, Білий Кролик та Чеширський Кіт — перемістилися зі сторінок книжки до фольклору. Навіть англійська королева Вікторія була великою її прихильницею.

- Напиши анотацію на свою улюблену книгу за схемою.

ЩО ВАРТО НАПИСАТИ В АНОТАЦІЇ

- ✓ Цікаву інформацію про написання книги
- ✓ Час і місце подій
- ✓ Опис найбільш значущих подій у книзі
- ✓ Стислу характеристику головного героя
- ✓ Короткий опис сюжету
- ✓ Рекомендації для читачів

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ. ВІДГУК ПРО ПРОЧИТАНУ КНИГУ

- Прочитай, про що думають діти. Чому вони пишуть відгуки про прочитані книги?

У відгуку
я висловлюю
власну думку
про книгу.

Я оцінюю книгу
та описую свої
почуття від неї.

Я можу порадити
своїм друзям її
читати або не
читати.

- Допоможи своїм друзям з вибором книги для читання. Розкажи про свою улюблену книгу. Напиши відгук. Користуйся схемою.

ВІДГУК

Напиши ім'я автора і назву книги.

«Незвичайні пригоди
в лісовій школі»
Всеволода Нестайка

Опиши, який уривок книги
був найцікавішим і чому.

Найбільше мені
сподобався...

Сподобалася тобі книжка чи ні? Чому?
Чи будеш продовжувати знайомитися
з автором та читати інші його книжки?
Порекомендуєш ти
цю книжку читачам чи ні? Чому?

Ця книга мені
сподобалася, тому що ...
Я б рекомендував/
рекомендувала
прочитати книгу ...

- Діаграма Венна. Порівняй анотацію і відгук про книгу.

ЩО Я ЗНАЮ/УМІЮ?

1 Прочитай текст. Визнач і запиши тему і головну думку тексту. Добери заголовок. Спиши другий абзац тексту.

- **5–4–3.** Випиши п'ять слів — назв предметів, чотири слова — назви ознак предметів, три слова — назви дій.

Кожний народ має свою мову. Українська мова — мова українського народу.

Українська мова мелодійна і милозвучна. Коли ти говориш нею, наче чуєш звуки музики. Українська мова лагідна, бо в ній є багато ласкавих слів: серденько, сонечко, голубонько. Українська мова поетична. Скільки чудових віршів написано нею!

Люблю українську мову. Поважаю тих, хто її вчить.

2 Знайди в кожному рядку «зайве» слово. Запиши його.

1. Мова, мовлення, вимова, розповідь.
2. Публіцистичний, діловий, розмовний, гарний.
3. Епос, лірика, драма, заголовок.
4. Бібліотека, бібліотекар, читач, бібліотекарка.
5. Титульна сторінка, форзац, зміст, сторінка, буква.

3 Склади і запиши речення з поданих слів.

Оленка, писали, і, Дмитрик, до, анотацію, книги.

4 Запиши п'ять увічливих слів. Склади з двома з них речення, вживаючи звертання.

РОЗДІЛ 2. ЗВУКИ І БУКВИ

ЗВУКИ І БУКВИ. УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ. МАЛІ ФОЛЬКЛОРНІ ЖАНРИ

- 1 Запиши слова у два стовпчики. Запиши звукові схеми перших двох слів кожного стовпчика.

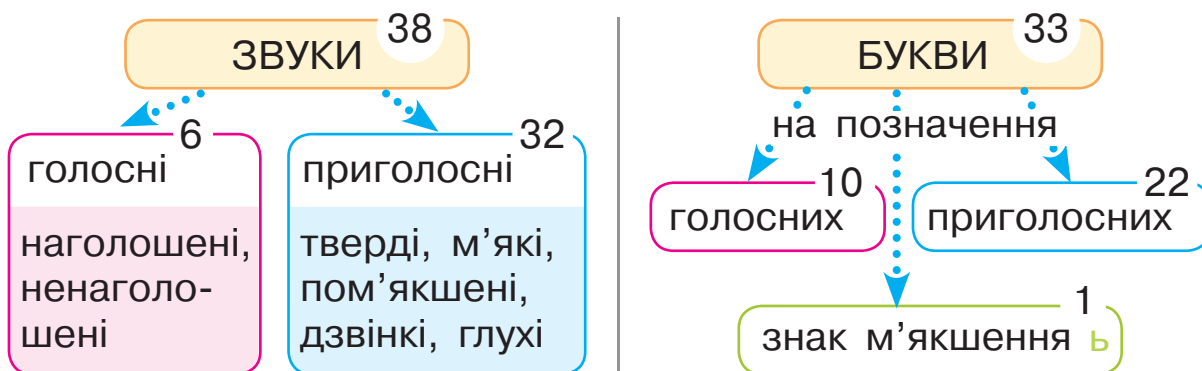

Слова, що починаються на голосний звук	Слова, що починаються на приголосний звук
Абрикос, ...	Вареники, ...

Пиріжки, борщ, галушки, окріп, огірок, куліш, узвар, юшка, яблучний, варення, індик, їсти.

- Склади речення з трьома словами на вибір.

- 2 Розкажи про звуки і букви, користуючись схемою. Пограй у гру. Називай число. Хай твій друг/подруга визначить, що воно означає на цій схемі.

Звук [а] — букви А а Аа

- 3 Розкажи про особливості звуків і букв за таблицею.

Букви	щ	дж	дз	ї	я	ю	є	ь
Звуки	[шч]	[дж]	[дз], [дз']	[йі]	[а], [йа]	[у], [йу]	[е], [йе]	—

- 4 Спиши. Запиши звукові схеми поданих слів.

Щавель, джміль, дзьоб, їдальня, ягідка, радіє, людина.

- 5 Відгадай загадки. Порівняй їх. Які слова допомогли знайти відгадки? Чому у загадках ці слова різні?

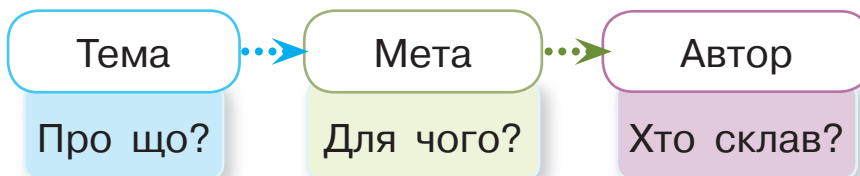
В окропі **кипіли**,
Велику муку терпіли.
Зате нас усі хвалять,
Хоч не всі **варять**.

Химерний, **маленький**,
Бокастий, товстенький.
Чимось смачним напхався,
В окропі купався,
У дірку впав — і пропав.

- Спиши одну загадку на вибір.
- Виконай звуко-буквений аналіз виділених слів.

- 6 Порівняй скоромовку та лічилку. Використай схему.

Скоромовка

Вередували вереднички,
Що не зварили **вареничків**.
Не вередуйте, вередниченьки,
Ось поваряться варениченьки.

Лічилка

Федір, Сидір і Каленик
Збудували тут куреник.
У куренику сидять,
По варенику **їдять**.
В нас вареників немає,
Хто жмуритись **починає**?

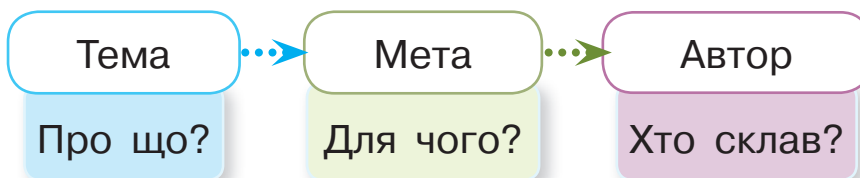
- Вивчи напам'ять скоромовку чи лічилку на вибір. Запиши з пам'яті.
- Виконай звуко-буквений аналіз виділених слів.

- 7 Поясни прислів'я та приказки. Спиши, розкриваючи дужки.

1. Вареники ті самі, та інша (кошик, макітра, каструля).
2. Вже й дрова і вода, коли б сир і мука, то би вареників (насмажила, напекла, наварила, насолила)!
3. Сметаною вареників (не підсолодиш, не зіпсуєш, не заллеш).
4. Сякі-такі вареники, а все ж кращі від (тістечок, галушок).

Мирилка — короткий віршований ритмічний твір, який використовують для примирення після сварки або образи.

- 8 Порівняй мирилку і приказку. Використай схему.

Мирилка

Мир-миром!
Пирogi з сиром,
Варенички в маслі,
Ми дружечки красні —
Помирімося!

Приказка

Були б пиріжки,
будуть і дружки.

- Придумай мирилку і запиши її.

- 9 Випиши за абеткою назви виробів з борошна. Поділи їх на склади і для переносу.

Батон, булочка, кефір, паляниця, пиріжки, галушки, ро-
галики, омлет, варення, хліб, тісто.

- З одним словом склади лічилку, скоромовку, мирилку чи загадку — на вибір.

Говори правильно
Смачного!

НАГОЛОС. Я ВИМОВЛЯЮ СЛОВА ПРАВИЛЬНО

- 1 Прочитай діалог.

У тебе
є замок?

Ні, я мешкаю
в будинку.

- Чому діти не зрозуміли одне одного? Як наголошення різних складів впливає на зміну значення слів?
- Склади два речення зі словами **за́мок** і **замо́к**.

Один зі складів у слові ти вимовляєш з більшою силою голосу або підвищуючи тон. Це **наголошений склад**. Решта складів — **ненаголошені**.

Наголос допомагає розрізняти значення і форми слів.

о́бід

о́бруч

сі́м'я

обі́д

обру́ч

сім'я́

В українській мові наголос вільний. Наголошеним може бути будь-який склад: перший, другий, третій тощо.

2 Прочитай слова. Правильно наголошуй. Запиши звукову схему двох пар слів на вибір. Склади з ними речення.

чита́ти   запитáти   об'єднáти   навчáти   зобов'язáти
чита́ння   запитáння   об'єднанн́я   навча́ння   зобов'язанн́я

3 Прочитай слова. Правильно наголошуй. Назви «зайве» слово в кожному стовпчику. Запиши слова у три стовпчики за зразком. Поділи слова на склади.

спі́на   легкíй   розмо́ва   берéза   лі́пень
гороші́на   новíй   вимо́ва   пере́пис   се́рпень
горобі́на   вузькíй   вимо́га   сере́дина   о́лень

1-й склад наголошений	2-й склад наголошений	3-й склад наголошений
о́лень	новíй	запитáння

Говори правильно

Слово **помилка** має подвійний наголос. Ти можеш вимовляти помíлка чи по́милка.

Якщо ти неправильно вимовляєш звуки, то припускаєшся орфоепічної помилки. Щоб уникати помилок при вимові слів, користуйся орфоепічним словником.

Орфо-
епічний
словник

АБВ

Редагуємо. Запиши правильно.
Я побачив це краєм вуха.

Письмо для себе. Поліна та Роман вважають, що той, хто навчається, може припускатися помилок. Головне — виявити помилку і виправити її. А як думаєш ти?

АВТОРСЬКА КАЗКА. ПЕРЕКАЗУЄМО УСНО

1

Тема і головна думка. Заголовок. Проблема. Характеристика головного персонажа. Театралізуємо.

У дуплі високого крислатого бука вирувала метушня.

— Ти кігті почистила? Як ми в гості до дідуся й бабусі з такими кігтями поїдемо?! — роздавала вказівки мама-Білка, пакуючи валізи.

— Зараз, матусю, — мовила Марта.

— Ромчику, де твоя зубна щітка?

— Я в садоцьку її забув... — відповів малюк. — О, тато плистлибав з боботи!

— Покваптеся, незабаром потяг! — нагадала мама.

Коли валізи було спаковано, лишилася дрібничка — донести їх до потяга. Тато взяв усе найважче, а мама — усе найцінніше: квитки, бутерброди і малого Ромчика в зуби.

— Шкода, що мене вже так ніхто не візьме... — зітхнула Марта.

— Доню, спробуй сама, — сказав тато. — Тут не так уже й високо...

— Невисоко було в нашому попередньому дуплі! — сердито відповіла білочка.

- Про що ти дізнався/дізналася? Чи наважиться білчечка стрибнути з гнізда самостійно? Яка проблема порушується в казці? Що буде далі?

Марта сиділа на порозі дупла і відчувала, як пámорочиться їй у голові, а серденько гупає аж у кінчику хвоста. Відколи вони сюди переселилися, вона ще ні разу сама з дупла не вистрибувала... Спочатку тато

і мама носили її в зубах, потім — тримали за лапку. А тепер і зуби, і лапи зайняті...

— Доню, в тебе ж хвіст-парашут! — умовляв тато. — Нам, білкам, падати зовсім не страшно. Ми ж не коні!

— А мені страшно... — сказала Марта, огортаючи себе пухнастим хвостом, ніби шаликом. Від тепла їй ставало легше і тремтіння зникало. Та й серце поверталося на місце — туди, де і має бути.

— Гарзд, — сказав тато. — Я зараз спущу валізи на землю і повернуся по тебе.

Стрибати разом із татом майже не страшно: можна розпустити свого хвоста-парашута і на хвилюк заплющити очі. «Як добре, коли рідні поряд! — думала Марта. — Страшно уявити, що було б, якби ми не втекли від тієї жахливої пожежі...»

- Про що ти дізнався/дізналася? Чому білчєня згадало про пожежу? Яка проблема порушується в казці? Що буде далі?

Думки стрибали в голові білочки, а в серці був дивний настрій: вона тішилася, що побачить рідний Горецьк, і сумувала, бо їхнє дупло вигоріло дотла. Воно було, а тепер майже немає... Вціліли лиш кілька дерев, що росли біля річки. Напевно, набралися вологи від води і вогонь їх не зачепив. Власне, в одному з таких дерев і мешкали дідусь та бабуся. Мама-білочка хотіла забрати їх у Горішкові Плавні, та старенькі не погодилися: мовляв, у рідному дуплі і стіни гріють...

— Обережно, двері зачиняються! — сказав провідник пан Борсук, і потяг потихеньку рушив.

За Катериною Єгорушкіною

- Прочитай і розіграй діалог, який виділено. Спиши, замінюючи по два слова в кожній репліці так, щоб зберегти зміст.

Редагуємо.

У білчиному дуплі дружно жила дружна сім'я білок.

- Виконай звуко-буквений аналіз слів: білочка, їхати, потяг.
- Випиши з тексту по три слова з наголосом на першому, другому, третьому складах.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ. ПЕРЕКАЗ

- Перекажи казку про білочок тричі.

Перекажи уривок казки, який тобі сподобався.
Це вибіркового переказу.

Перекажи казку якомога точніше.
Це докладний переказ.

Розкажи тільки про основні події в казці
за малюнками. Це стислий переказ.

- Як переказувати легше: вибірково, докладно чи стисло? Чому? А найскладніше?
- Підготуйся до письмового вибіркового переказу.

Вибери
і прочитай
уривок

Запиши
ключові
слова

Перекажи
усно

Від-
редагуй
записане

НАГОЛОШЕНІ І НЕНАГОЛОШЕНІ ГОЛОСНІ

1

Запиши слова **с...ло**, **в...шневий**, уставляючи букву **е** чи **и**.
Чому в тебе виникли труднощі?

Щоб дізнатися, яку букву — **е** чи **и** — писати в ненаголошеному складі, треба змінити або дібрати споріднене слово так, щоб ненаголошений звук

став наголошеним

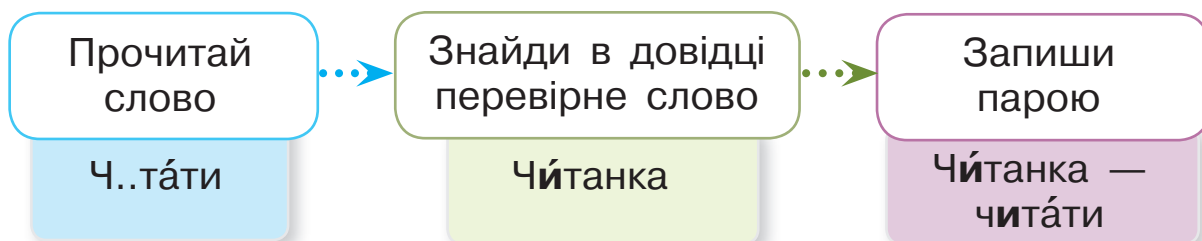
- 2 Учись учитися. Розкажи за схемою про правопис ненаголошеного **е/и**.

- 3 Запиши слова парами. Чому перше слово допомагає зрозуміти, яку букву — **е** чи **и** — потрібно писати?

Вíшня — в..шнёвий, тёплий — т..плó, клен — кл..нóвий, грéчка — гр..ча́ний, мед — м..дóвий, взíмку — з..мóвий.

- 4 Добери слова для перевірки. Запиши за зразком: *запи́ска* — *пи́сати*. Постав наголос.

... — ч..тати, ... — зв..чайний, ... — ж..ве, ... — ш..потіти, ... — п..ро, ... — в..сна.

Довідка. Чíтанка, звíчка, жі́ти, шéпіт, пéра, вéсни.

- 5 Прочитай. Запиши слова за зразком: спочатку з наголошеними **е/и**, а потім — із ненаголошеними.

Шукаю перевірне слово:

Глибо́кий, глиби́на, то вгли́б,
Широ́кий, шири́на, то вши́р,
Зима́, зимóвий — взíмку,
Пекáрня — пе́кар,

ди́м — дима́р,

Плече́ — на плéчі,

Вербá — ве́рби.

А кит — китí, а сич — сичí,

А стри́ж — стри́жі,

А чи́ж — чи́жі.

І є крило́ і кри́ла,

Весло́ і ве́сла,

Це́гла — цегля́ний,

Село́ і се́ла,

зе́млі — земля́ний,

І о́зеро й озéрце синє.

І лист — листóк осінній.

Зразок. Вгли́б — глибо́кий, гли́бина.

5 Запиши слова, вставляючи букви **е/и**.

Гл..бока криниця, ш..рокий коридор, в..сокий диван, с...ніє оз..ро, ц..гляний паркан, сині к..ти, далеко с..ло, з..мляна гора, гороб'їне кр..ло, з..мовий одяг.

- Склади два речення із сполученнями слів на вибір.

НАГОЛОШЕНІ І НЕНАГОЛОШЕНІ ГОЛОСНІ

1 Яку букву — **е** чи **и** — потрібно писати в словах **к..шення** і **м..даль**? Добери перевірні слова. Чому тобі не вдалося це зробити?

Пошукай слово в орфографічному словнику.

Я не можу дібрати слово, щоб перевірити ненаголошені **е/и**. Що робити?

Правопис деяких слів з ненаголошеними **е/и** ти не зможеш перевірити наголосом. Перевірй їх правопис за орфографічним словником.

2 Прочитай слова і запиши у два стовпчики. Обведи букву, що позначає ненаголошений голосний **е** чи **и**.

Ненаголошений е	Ненаголошений и
Ап ^е льсин, ...	Абр ^и кос, ...

Апетит, пшениця, ведмідь, медаль, тривога, верблюд, секунда, календар, пенал, кермо, неділя, метелик, кипіти, кишень, криниця, пиріг, коридор, диван, килим, минулий.

- Склади речення з трьома словами на вибір.

3 Запиши слова, уставляючи букви **е** чи **и**.

М..даль, п..ріг, кор..дор, с..кунда, н..діля, д..ван, к..рмо,
к..шеня, м..тал.

.....

4 Добери пари слів за зразком.

Медаль — (який?) медальний, метал — (який?) металевий, абрикос — (який?) ..., кишень — (який?) ..., директор — (який?) ..., тривога — (який?) ..., апельсин — (який?) ... .

Довідка. Абрикосовий, кишеньковий, директорський, тривожний, апельсиновий.

.....

5 Прочитай словосполучення. Що тебе здивувало? Чому? Спиши, замінивши слова — назви ознак словами з довідки.

Зразок. Помаранчевий апельсин — помаранчеві апельсини.

Веселий апельсин — веселі апельсини, медова кишень — медові кишень, червоний театр — червоні театри, зелений верблюд — зелені верблюди.

Довідка. Помаранчевий, ляльковий, голодний, глибока, широка.

Редагуємо. Запиши правильно.

У пеналі лежали лимони, апельсини й абрикоси. У кишень кипів кисіль. Ведмідь вів дисциплінований пиріг.

.....

6 Розіграй діалог. Обговори в групі, що значить бути дисциплінованим.

— Я дисциплінований.

— І я дисциплінована.

— А що ти робиш, щоб бути дисциплінованою?

— Нічого. Сиджу і нічого не роблю.

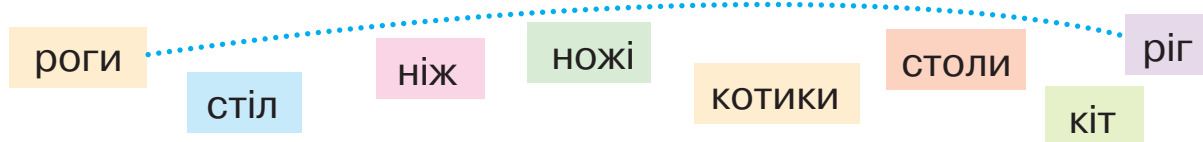
ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ У КОРЕНЯХ СЛІВ

- 1** Визнач, приклади якого чергування голосних є в кожному стовпчику: [i] — [o] чи [i] — [e]. Спиши.

ніж — ножі	кінь — коня	піч — печі	віз — возити
рік — роки	кіт — кота	річ — речі	сіль — солити
віл — воли	стіл — столу	осінь — осені	біль — боліти

- 2** Запиши слова парами. Добери незвичайні слова — назви ознак і запиши.

Зразок. Зелений кіт, рожеві котики.

- 3** Добери до поданих слів споріднені так, щоб відбулося чергування [o] — [i].

Зоря — ..., нора — ..., бджола — ..., школа — ... .

Довідка. Зоряний, зірка, норі, нірка, бджілка, шкільний, школяр.

- 4** Запиши слова парами. Склади речення з однією парою слів на вибір.

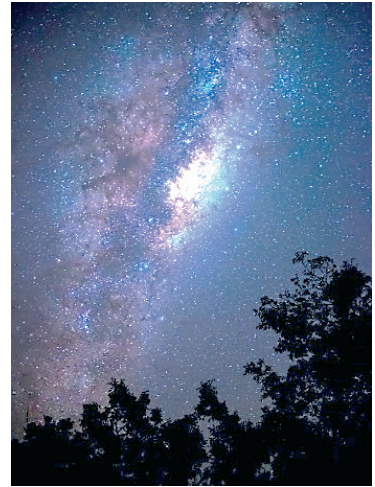
Однина	Множина
Слово, школа, село, джміль, перо.	Слів, шкіл, сіл, джмелі, пір'я.

5

Факти і думки. Спиши перші п'ять речень, розкриваючи дужки.

Здавна в Україні ж(е,и)ли чумаки. Вони **возили сіль** на в(е,и)ликих **возах**. У кожний **віз** були запряжені **воли**. **Віл** рухався не так швидко, як **кінь**. Але він був сильний і витр(е, и)валий. Тому **коней** у чумацькі походи не брали. Говорять, що дороги, по яких ходили чумаки, нерідко були «**солоними**». Тобто припорошеними **сіллю**. Саме тому і Галактику, у якій ми живемо, називають Чумацький Шлях. На зоряному небі ти можеш побачити довгу витягнуту смугу із зірками.

- Утвори пари з виділених слів. Підкресли голосні, що чергуються.

ПРИГОЛОСНІ ТВЕРДІ, М'ЯКІ, ПОМ'ЯКШЕНІ. ПОЗНАЧЕННЯ ТВЕРДОСТІ І М'ЯКОСТІ НА ПИСЬМІ

1

Розкажи в парі про тверді, м'які та пом'якшені приголосні звуки за таблицею.

Тверді, що не мають парних м'яких	[в]	[м]	[п]	[б]	[ф]	[г]	[ґ]	[х]	[к]	[ж]
	[ч]	[ш]	[дж]							
Тверді звуки	[д]	[з]	[дз]	[л]	[н]	[р]	[с]	[т]	[ц]	
М'які звуки	[д']	[з']	[дз']	[л']	[н']	[р']	[с']	[т']	[ц']	[й]

- Розглянь малюнок. Що відбувається?

Пом'якшені звуки

[б'], [п'], [в'], [м'], [ф'], [ж'], [ч'], [ш'], [дж'], [г'], [к'], [х'], [ґ']

На письмі м'якість або пом'якшення попереднього приголосного позначається буквами **і, я, ю, є** та знаком м'якшення **ь**.

2

Прочитай текст.

У річках і озерах України живуть різні риби: окунь, лящ, щука, лин, ящірка, змія, сом, червонопірка.

Популярною рибою є лин з родини коропів. Подейкують, що свою назву лин отримав за вміння «линяти». Лин, після того як його дістануть з води, під дією повітря вкривається чорними плямами, тому що висихає слиз на його лусці.

Окунь — хижа риба, бо полює на риб. У окуня великі очі. Тому і кажуть, що слово окунь походить від слова око. А чому так назвали червонопірку?

- Знайди інформацію, з якою ти не погоджуєшся. Поясни чому. Як її перевірити? Для перевірки використай різні джерела.
- Чи можна назвати рибу популярною? Чому? Подумай, яким словом можна замінити це слово.
- Відредагуй та спиши перше речення.
- Чому в цьому описі не варто вживати слово **подейкують**?
- Випиши слова, у яких є букви **я, ю, є, і, ь**. Визнач, чи позначають вони м'якість/пом'якшення попереднього приголосного. Запиши звукову схему слів.

Звуки слів записують у транскрипції. Наприклад, ріка [р'іка], риба [ріба]. М'якість і пом'якшення приголосного у транскрипції позначають так: ['], ['].

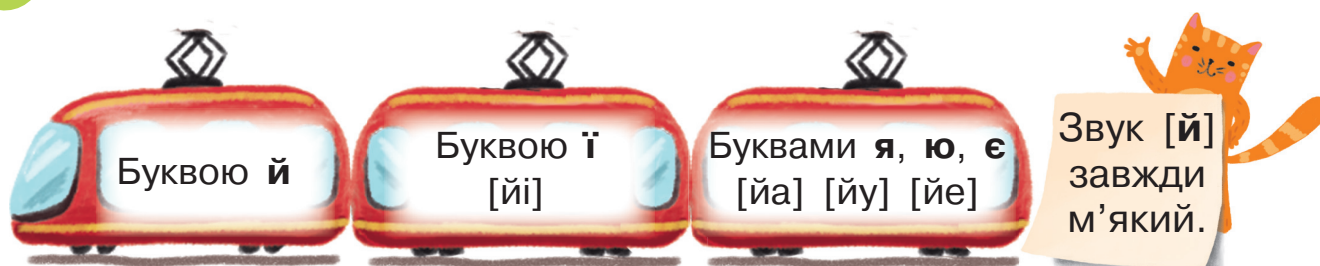
- Що зайве? Чому? Запиши транскрипцію слів.
Сом, щука, окунь, ряска.

- Спиши слова з м'якими та пом'якшеними приголосними. Виконай звуко-буквений розбір двох слів на вибір.

Річка, вудка, черв'як, ряска, морський, лілія, латаття, рибалка, риболовля, озеро.

ПОЗНАЧЕННЯ ЗВУКА [Й] У РІЗНИХ ПОЗИЦІЯХ. АВТОРСЬКА КАЗКА

1 Розкажи, як позначається звук й?

2 Запиши слова в три сповпчики. Запиши звукові схеми слів. Із поданих слів склади словосполучення і речення.

Слова з буквою й	Слова з буквою ї	Слова з буквами я, ю, є

Довідка. Авіація, потяг, їхати, трамвай, тролейбус, автобус, аварія, метро, під'їжджає, сідає, колія, дорожній, лінія.

3 Порівняй вимову слів у парах. Що позначає апостроф? Запиши сполучення слів із поданими словами.

Зразок. Цукровий буряк — високий бур'ян.

Буряк — бур'ян, свято — в'януть, рюкзак — пір'ю, пінгвін — солов'їний, зорю — матір'ю.

Редагуємо

Зелений майонез, радісний йогурт, щасливий йод, твердий бульйон, дерев'яний район, добрий медальйон.

- 4 Запиши слова і поділи для переносу. Які слова не можна поділити? Поясни значення слів.

Район, серйозний, майор, йогурт, знайомий, бульйон, йод, гайок, медальйон, йорж.

.....

- 5 Тема. Головна думка. Герої. План. Переказуємо.

ТРАМВАЙ І ЩИГЛИК

ЗАЧИН

Був собі у Києві Трамвай. Не звичайний дзвінкий Трамвай, що возить людей, а той, що ремонтує трамвайні колії, перевозить важкі рейки і просмолені шпали.

ГОЛОВНА ЧАСТИНА. Подія 1

Трамвай безперервно подорожував. А як він дзенькав, клацав, бамкав на стиках! Люди злякано тулилися до будинків. Домашні господарки **миттю** зачиняли вікна. Собаки ховалися у **підворіття**, а кицьки видряпувалися з переляку аж на вершечки дерев. Усі були страшенно незадоволені. Окрім самого Трамвая.

— Ану вас, — гуркотів Трамвай. — Мені все одно, їздиш, куди відправлять, щось допомагаєш ремонтувати. А потім усі про мене забувають. Навіть водій їде собі геть додому. А ти стій у депо, наморений од цілоденної біганини. А ледь фари заплющиш — знову ганяй туди-сюди.

Подія 2

Одного разу Трамвай забувся в недовгій сні, як раптом прокинувся — щось його лоскотало. Це був... Це був Щиглик! Він ладнав із **гілля** під стелею кабіни... гніздечко! Трамвай першої миті аж розгубився з подиву.

— Ти що це надумав? У транспорті гніздо лаштуєш? Звідки ти взявся?

— А я до вас із Ботанічного саду прилетів! Чув, вам одному не дуже... Якщо не заперечуєте, давайте дружити!

— Еге ж, коли так...— сказав Трамвай. — Але знай: мені подобається їздити з гуком, стукотіти колесами по рейках. Ось таку музику я найбільше люблю, а не пташину!

— Ой-ой! Ти ж розвалиш мені гніздо! — занепокоївся Щиглик. — А я чекаю Щиглиху з яєчком!

«Ну от! — подумав Трамвай. — Що я вам усім — гуртожиток?» Але він не сказав цього вголос — його новий знайомий враз так дзвінко заспівав... Він кликав Щиглиху. І вона не забарилася. Прилетіла саме тоді, коли Трамвай вирушив за своїм маршрутом.

Подія 3

Дивно — того ранку Трамвай не бамкав колесами по рейках, не вищав на поворотах. Собаки не тікали в підвороття, кицьки не дряпалися з переляку на дерева, а вікна в місті були відчинені навстіж! Бо всі слухали... Адже Щиглик і Щиглиха, тільки-но Трамвай рушив, усілися на довгу блискучу трубку під стелею Трамвая, як на жердинку, й заспівали!

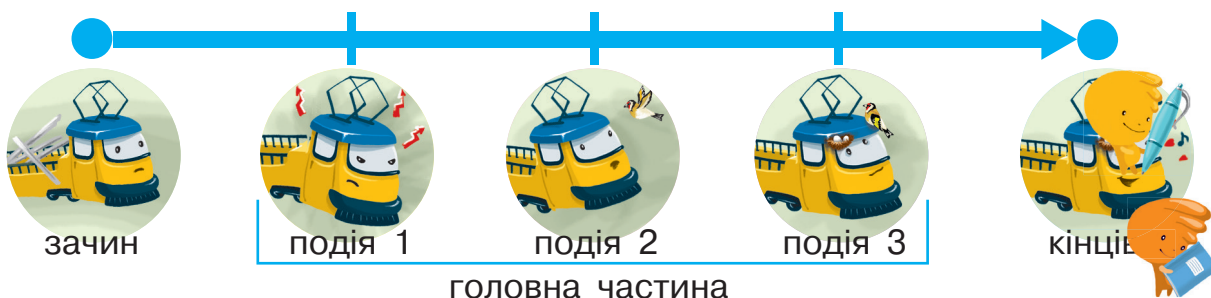
КІНЦІВКА

І з того самого ранку вже ніхто не впізнавав нашого Трамвая. Він ніжно проходив стики, ніколи не вищав на поворотах. Адже тепер у нього були справжні друзі: вони його ніколи не полишали.

Коли ж у гніздечку з'явилися щиглята, яких чудесних пісень стала виспівувати дружна пташина сім'я! А Трамвай легесенько вистукував їм у такт на стиках. І всі в місті ще здалеку помічали той Трамвай, усміхалися йому і називали пташиним.

Юрій Ярниш

- Чому Трамвай змінився? Що потрібно тобі, щоб ти міг/могла змінюватися?

- Учись учитися. Учимося складати план тексту. Склади план тексту.

- Докладно перекажи текст за планом. Подумай про послідовність дій.
- Випиши слова з буквою **й**. Поділи їх для переносу. Познач м'якість приголосних знаком **=**.

ДЗВІНКИ ТА ГЛУХІ ПРИГОЛОСНІ. ВІРШ

- 1 Розглянь таблицю дзвінких і глухих приголосних. Назви п'ять слів — назв рослин, у яких є дзвінкі звуки, п'ять слів — назв тварин, у яких є глухі звуки.

Дзвінкі	[б]	[д]	[д']	[ж]	[з]	[з']	[дж]	[дз]	[дз']	[г]	[г]
Глухі	[п]	[т]	[т']	[ш]	[с]	[с']	[ч]	[ц]	[ц']	[к]	[х]

Дзвінкі	[в]	[л]	[л']	[м]	[н]	[н']	[р]	[р']	—	[й]
Глухі	—	—	—	—	—	—	—	—	[ф]	—

Вимовляй дзвінкі приголосні звуки в середині слова

ду**Д**ка, та в кінці слова ду**Б** дзвінко!

Прочитай правильно. Знайди «зайве» слово в кожному рядку.

автозик — віз   садок — сад   ягідка   казка
 ніжик — ніж   медок — мед   знахідка   валізка
 гарбузик — гарбуз   грибок — гриб   вудка   берізка

- 3 Прочитай слова. Чим відрізняються їх вимова і написання? Правопис яких слів можна перевірити? Чому?

Перевіряй	Читай	Пиши
кіготь	[к'іхт'і]	кігті
ніготь	[н'іхт'і]	нігті
легенький	[লেখক]	легко
просити	[প্রসূবা]	просьба
молотити	[মলতূবা]	молотьба
боротися	[বরতূবা]	боротьба

- 4 Спиши слова парами за зразком. Склади речення. У яких слів немає пари?

Зразок. Кіготь — кігті. У лева гострі кігті.

- 5 Випиши слова з пропущеними буквами. Поясни їх правопис.
З двома словами вибери склад речення.

У квартирі боро..ьба, не во..зал, не моло..ба.
Крики, зойки, гвалт і тряска, ні..ті поламалися,
бо Сашко й Поліна враз з драбини зірвалися.
«Шкода, що у нас не кі..ті, — мовила малеча, —
Ле..ко здерлись ми б тоді, не стало б колотнечі».

- 6 Доповни словосполучення за зразком. Правильно вимовляй звук [ґ].

Зразок. Зелений агрус, ...

Зелений ..., чорна ..., маленький ..., дерев'яний ..., велика ..., родючий ..., металевий ..., червона ..., сильний ..., ... учень.

Довідка. Агрус, гава, ганок, гуля, ґрунт, ґудзик, дзиґа, ґречний, гвалт.

- 7 Запиши слова зі звуком [ф] в один стовпчик, а зі звуками [дж], [дз], [дз'] — в іншій. Поясни різницю між ними.

Портфель, джміль, дзеркало, телефон, фільм, ходжу, сиджу, фарби, дзьоб, шафа, дзюркоче, джерело, рафінад, фабрика, форма, жирафа.

- 8 Вірш. Рима

ЯК ШЕРШЕНЬ ВІРШ ПИСАВ (Скорочено)

Похвалявся квітці шершень:
— Я **шкладаю** вірші вперше,
Але то мені не **вашко**.
Що, не вірите?
Будь **лашка**!
Я **лешу, лешу, лешу**,
Утікаю від **дошшу**...
Бравий шершень, жовта свитка.

Раптом чує — каже квітка:
 — Чи поетова душа відрізняє еС від Ша?
 Чи не варто вам іще відрізняти Ша від Че?
 Прозвучав би веселіш,
 Зрозумілим став би вірш!
 — еШ від Ша і Ша від Ше?
 Бракувало нам **ішше!**
 Коли так, тоді, видать,
 Краще віршів не складать!

Артур Вольський
 (переклад Богдана Чалого)

- Знайди рими у вірші. Створи ланцюжки римованих слів.
- Запиши виділені слова правильно.
- Уяви, що шершень написав вірш. Подумай, для кого він би був цікавим. Про що б написав шершень? У якій ще формі, крім вірша?

Редагуємо. Запиши правильно.
 Ігор катався на ковзанах з невивченим віршем.

ЧЕРГУВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ

- 1 Пограй у гру «Вухо — рука — нога». Доторкнись до частин тіла і вимов слова з таблички. Запам'ятай, як змінюються (чергуються) ці приголосні звуки в словах.

Вухо — вушко — у вусі
 [х] — [ш] — [с']

Рука — ручка — на руці
 [к] — [ч] — [ц']

Нога — ніжка — на нозі
 [г] — [ж] — [з']

2 Доповни таблицю прикладами.

[к] — [ч] — [ц']	[г] — [ж] — [з']	[х] — [ш] — [с']
Око — очі — в оці	Берег — бережок — на березі	Пух — пушок — у пусі
Ріка — річка — у ріці	Пиріг — пиріжок — у пирозі	Муха — мушка — на мусі
Молоко — молочний — на молоці	Друг — дружок — друзі	Горох — гороши- на — на горосі

Довідка. Крига — крижаний — на кризі, мураха — мурашка — на мурасі, дорога — доріженька — на дорозі, капелюх — капелюшок — на капелюсі, поріг — поріжок — на порозі, увага — уважний — увазі, птах — пташина — на птасі.

Говори правильно

Гороші́на

3 Спиши, розкриваючи дужки. Зміни слова так, щоб відбулося чергування. Користуйся таблицею, поданою в завданні 2.

Зразок. У татовому оці.

У татовому (око), мамині (око), бабусині (пиріг), дідусь на (берег), мураха на (горох), гніздо (птах), млинці на (молоко), сом у (ріка), варення на (муха), мої (друг), (увага) учень.

4 Вірш. Рима.

Лис у лісі, сич у стрісі,
А горобчик на горісі
Виють, квілять, цвірінчать —
Скоромовку першу вчать.

Сергій Пантюк

ПРАВИЛЬНО ПИШУ. ОРФОГРАМА

Орфограма — написання слова, частини слова, яке відповідає певному правилу. Ти можеш перевірити правопис слова за орфографічним словником. Орфографічна помилка — це неправильне написання слова.

ВИДИ ОРФОГРАМ

Ненаголошені
е, и в коренях
слів

Веселий

Перенос
слова

Ве-селий

Апостроф

М'ята,
м'який

Букво-
сполучення
йо

Йогурт,
знайомий

- Запиши слова з орфограмами в таблицю. Як перевірити правопис слів?

Ненаголошені е, и в коренях слів	Апостроф	Буквосполучення йо
Глибокий, ...	П'є, ...	Майор, ...

Район, медовий, гайок, реп'ях, верба, м'який, свято, директор, сльози, м'ята, пеньок, хом'як, знайома, кишеня, кольоровий, йорж, йогурт, полум'я.

ЩО Я ЗНАЮ/УМІЮ?

1 Доповни речення словами. Запиши.

В українській мові є ... і ... звуки.

Голосні звуки бувають ... і ... .

Букви **щ** і **ї** позначають ... звуки.

2 Виконай звуковий аналіз слів: тюлень, ягідка, дзьоб.

3 Зміни слово так, щоб змінився голосний звук у корені слова.
Кіт — коти, ніч — ..., стіл —..., ножі — ..., осені — ..., гусені — ..., корені — ... .

4 Утвори групи слів. Підкресли букви, що позначають звуки, які чергуються.

Нога, рука, муха, пух, ручка, пушинка, на мусі, сніг, на нозі, мушка, сніжинка, у руці.

Зразок. Луг — лужок — на лузі.

5 Добери перевірні слова й устав букви **е** чи **и**.

Гл..бокий, т..мніє, ш..рокий, кр..ло, в..шневий, м..довий.

Зразок. Клен — кленовий.

6 Спиши, розкриваючи дужки.

К(е/и)шення, м(е/и)даль, д(е/и)ректор, боро(дь/ть)ба, кор(е/и)дор, м(е/и)тал, ні(х/г)ті, кі(х/г)ті, про(зь/сь)ба.

7 Запиши п'ять назв тварин за абеткою. Поділи слова для переносу.

8 Напиши, який текст з цього розділу тобі сподобався найменше. Поясни чому. Почни так: «Найменш мені сподобався...».

РОЗДІЛ 3. СЛОВО. ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ.

ОДНОЗНАЧНІ І БАГАТОЗНАЧНІ СЛОВА

Більшість слів щось означають, тобто мають **лексичне значення**. Слова-помічники *біля, на, поперед, і* лексичного значення не мають.

Якщо слово має одне значення, його називають **однозначним**. Якщо два чи більше — **багатозначним**.

- 1 Назви однозначні слова. Поясни свою думку. Як розрізняти однозначні і багатозначні слова?

БОРЩ

Рідка страва, що вариться з посічених буряків, капусти з додаванням картоплі та різних приправ.

БАНДУРА

Український народний багатострунний щипковий музичний інструмент з декою овальної форми.

БАРАБАН

1. Ударний музичний інструмент.
2. Деталь у різних машинах і механізмах.

Щоб дізнатися значення слова, розгорни тлумачний словник.

- 2 Запиши сполучення слів у різні стовпчики, розподіляючи їх за значенням.

Земля — планета

Земля — ґрунт

Земля — країна,
край, держава

Рідна земля, родюча земля, блакитна Земля, пухка земля, копати землю, супутник Землі, мерзла земля, падали на землю, топтати землю, чужа земля, далека земля.

- 3 Гра «Хто більше?» Називайте в парі по черзі слова з певної теми. Порахуйте, скільки слів ви назвали з кожної теми. Це ваш словниковий запас. Запиши одну з тематичних груп слів.

Назви
дерева!

Липа, клен, горобина...
Назви види транспорту!

Письмо для себе. Запиши рецепт борщу, який варять у твоїй родині. Щоб записати рецепт, укажи інгредієнти (продукти) і послідовність приготування.

ВЛАСНЕ УКРАЇНСЬКІ СЛОВА ТА СЛОВА З ІНШИХ МОВ

У мові є різні слова. Ти знаєш власне українські слова. Наприклад, гопак, бандура, борщ. А є слова, які «прийшли» до нас з інших мов багато років тому і стали вже для нас звичними.

ДАВНЯ ГРЕЦІЯ

огірок
троянда

ПОЛЬЩА

гудзик
лялька

БРИТАНІЯ

джем
сайт

Про слова, які «прийшли» до нас з інших мов, ти можеш дізнатися зі словника іншомовних слів.

1 Це колекція речей, які вміють говорити. Що вони можуть розповісти про себе? Назви кожну річ словом.

СКРИНЯ

ВЕРЦАЛО

ЖИЦЯ

СВИТКА

МІНІСІГВЕЙ

ДЗИГАР

БУЛАВА

- Які речі вже вийшли з ужитку і ми не користуємося цими словами в повсякденному житті?
- Якими предметами ми користуємося, але називаємо їх по-іншому? Чому?

- Які речі з'явилися нещодавно? Як ми їх називаємо? Чому?

Склади речення з двома словами на вибір.	Склади два речення з однією парою слів. <i>Наприклад</i> , ложка — жиця.	Склади список назв предметів, які з'явилися недавно.

ОМОНІМИ І БАГАТОЗНАЧНІ СЛОВА

- 1 Прочитай, про що думають діти. Чому вони не порозумілися? Слово чайка — омонім чи багатозначне слово? Чому?

Я читала про чайки. Вони дерев'яні, без палуби, зі щоглою та вітрилами. Нагадують величезну колоду. На них можна було розмістити близько 70 запорозьких козаків.

Дерев'яні чайки?

- Слова чайка (корабель) і чайка (птах) — омоніми. Вони однаково вимовляються і пишуться, але мають різне значення.

- 2 Розглянь таблицю. Визнач, які слова є омонімами, а які — багатозначними словами.

 крило (літака)	 крило (птаха)	 лисичка (тварина)	 лисичка (гриб)
 ключ (скрипковий)	 ключ (замковий)	 равлик (символ)	 равлик (тварина)

- 3 Утвори пари зі сполучень слів. Запиши. Поясни, які слова є омонімами. Чому?

Зразок. Крило літака — крило птаха, залізне крило — м'яке крило.

Крило літака, зелена голка, годували равлика, крило птаха, металева голка, дівоча коса, руда лисичка, гостра коса, їстівна лисичка, напишу равлика.

Довідка. Дівоча коса, зелена голка, розпечена лава, яблуко на голках, дерев'яна лава, гостра коса, металева голка.

- Поясни, чим відрізняються омоніми і багатозначні слова.

- 4 Спочатку запиши речення до першого малюнка, потім до другого. Постав наголос у слові **замок**.

1. У замку жила принцеса. 2. Я замикаю двері на замок. 3. Замок був великий. 4. Замок відмикався ключем.

- 5 Завдання за вибором

Спиши. Підкресли омоніми. Поясни, чим ці омоніми відрізняються від тих, які були в завданні 4.

Я kota шукав уранці

І знайшов його у ранці.

Їжачиха сину шила

Чобітки без голки й шила.

Ігор Січовик

Письмо для себе. Уяви, що ти живеш у замку. Опиши його.

ПРЯМЕ І ПЕРЕНОСНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛІВ. НАРОДНА ЛЕГЕНДА

Багатозначні слова можуть уживатися в прямому і переносному значенні.

- 1 Поясни, у яких випадках слово **голова** вжито в прямому значенні, а в яких — у переносному.

- 2 До кожної пари слів — назв предметів добери слова — назви ознак.

Зразок. Золоте серце, кам'яне серце.

Руки, серця, ніж, погляд.

Довідка. Золоті, гострий, кам'яний, залізний, сумний, веселий, оксамитовий.

- У якому значенні ти вживаєш слова — назви ознак?

- 3 Народна легенда. Тема. Головна думка. Головний герой. Проблема. Переказуємо стисло.

Народна легенда — це історія, переказана народом, про минулі події з життя реальних людей чи вигаданих героїв, про походження імен людей та назв поселень, водойм, гір, про виникнення рослин, тварин тощо.

КАМ'ЯНА ГОЛОВА Українська легенда

- Як ти думаєш, про що йтиметься в легенді? Чому? Поясни свою думку.

ЗАЧИН

Колись у давнину, можливо, триста, а може, чотириста років тому, на нашу землю напали чужинці. Зникли **радість, сміх, веселощі, щастя**. Їх голови були заховані в мосяж,

а груди й руки оковані залізом. **Списи** і стріли, налітаючи на панцир чужинця, падали додолу, не ранивши тіла. Чорна навала несла в села **ридання** і **стогін**, дими пожеж **закривали** сонце, а гірські потоки ставали червоними від крові.

ГОЛОВНА ЧАСТИНА

Напасників у кожній оселі зустрічали косами й топірцями, кожний волів ліпше померти, ніж віддати свою матір, братів і сестер на наругу, ніж плестись на прив'язі за чужим возом у **неволю**.

Лише один Архип, хоча й був найсильнішим парубком у селі, не захотів померти героєм, захищаючи оселю і матір. Зачувши стукіт копит, він кинув топірець і мерщій побіг до гір. І ні **плач**, ні смертельний стогін за спиною, ні спалахи пожеж не зупинили Архипа. Він навіть не відчув **сорому** і **стида**, коли з-за скелі побачив, як рідна ненька падала, скошена стрілою.

Безмежний **страх** гнав його через **урвища** й потоки, через ведмежі лігвища і **чагарі** геть від **побоїща**, від **битви**. Він біг день, біг ніч, не чуючи землі під ногами, аж поки сили не вичерпались. А потім впав ниць на землю...

- Про що ти дізнався/дізналася? Чому Архип утік із села? Яка проблема порушується в легенді? Що з ним буде далі? Чому ти так думаєш?

Довго лежав без тями. Аж, нарешті, почув голос:

— Гей, *легеню*! Хто ти і куди йдеш? Може, допомоги потребуєш? — голосу вторила гірська луна. То питала стара,

